

Advies implementatie kerndoelen

Mei 2024 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Over de opdracht:

Dit advies is opgesteld: onder verantwoordelijkheid van SLO in opdracht van het ministerie van OCW.

Totstandkoming:

Dit advies is samengesteld door: Talita Groenendijk, Suzan van Dieren en Cor Ottens op basis van wetenschappelijke bronnen en gesprekken met de partners in de onderwijsketen.

slo / een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Postbus 502
3800 AM Amersfoort
Telefoon (033) 4840 840
e-mail info@slo.nl

www.slo.nl

Inhoud

Hoofdlijnen van het advies implementatie kerndoelen	4
Samen tot goed onderwijs komen met de nieuwe kerndoelen	5
Adviesrapport implementatie kerndoelen	10
1. Inleiding	11
2. Nieuwe kerndoelen - Belofte en uitnodiging	12
3. Kerndoelen en onderwijskwaliteit	14
4. Curriculumontwikkeling op school	18
5. Rol van de partners in de onderwijsketen	21
6. Op weg naar een implementatiestrategie	24
Referenties	34

Hoofdlijnen van het advies implementatie kerndoelen

/ Samen tot goed onderwijs komen met de nieuwe kerndoelen

De herziening van de kerndoelen voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs komt op een cruciaal moment. Het huidige curriculum is verouderd en toe aan een update. In de maatschappij zijn er zorgen over de kwaliteit van ons onderwijs. De curriculumherziening komt dus op het juiste moment: de nieuwe doelen kunnen een hefboom zijn voor een verbeterslag in de sector en de scholen.

De herziening van de kerndoelen voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs komt op een cruciaal moment. Het huidige curriculum is verouderd en toe aan een update. In de maatschappij zijn er zorgen over de kwaliteit van ons onderwijs. De curriculumherziening komt dus op het juiste moment: de nieuwe doelen kunnen een hefboom zijn voor een verbeterslag in de sector en de scholen.

Dat gaat niet vanzelf. Heldere doelen alleen maken nog geen beter onderwijs. Goed onderwijs voor leerlingen ontstaat alleen als alle partijen in het stelsel ervoor zorgen dat leraren de doelen op een goede manier in de praktijk kunnen brengen. Daarom is het belangrijk dat alle spelers die een rol hebben bij die implementatie in goede samenwerking om de leraar heen gaan staan. Want alleen de leraar kan de belofte van beter onderwijs voor alle leerlingen waarmaken. Deze mag verwachten dat de stelselpartijen op één lijn komen en in gezamenlijkheid de stappen zetten die nodig zijn om de hefboom zijn werk te laten doen. Het breed gedragen advies van SLO geeft veel aanknopingspunten voor die samenwerking.

Het parlement zal zich nog uitspreken over de geactualiseerde kerndoelen. Tegelijkertijd is het van belang om met elkaar helder te krijgen wat de voorwaarden zijn voor een succesvolle implementatie. Op basis van het onderliggende adviesrapport zijn dit de acht belangrijkste voorwaarden om met de nieuwe kerndoelen te kunnen komen tot goed onderwijs:

1. Regie

Effectieve sturing op het implementatieproces is een cruciale voorwaarde voor de invoering van nieuwe kerndoelen voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Die sturing gaat verder dan alleen het wetgevingstraject. De implementatie raakt immers aan alle terreinen en partijen in het onderwijsveld: de onderwijsorganisaties zelf (bestuurders, schoolleiders en leraren), de onderwijsmethoden en uitgevers, de onderwijsadviesorganisaties, de lerarenopleiders, toetsing en toetsenmakers, het overheidstoezicht, enzovoorts.

In het funderend onderwijs is er maar één stelselverantwoordelijke partij die de verantwoordelijkheid voor de succesvolle invoering van de kerndoelen op zich kan nemen: het ministerie van OCW. Van het departement vragen we om de regie op de implementatie voortvarend op te pakken. Dat betekent het organisatorisch en inhoudelijk bij elkaar brengen van de partijen die een rol spelen bij de implementatie, hierin een coördinerende en faciliterende rol spelen en tegelijkertijd ruimte bieden voor maatwerk op schoolniveau. Zo creëren we met elkaar de randvoorwaarden voor een goede invoering. Het is belangrijk om gezamenlijk met deze partijen tot een implementatieagenda te komen (zowel top-down als bottom-up) zodat scholen helderheid krijgen over de invoering en tegelijkertijd de inspanningen van de betrokken organisaties goed afgestemd worden. Tot slot hoort bij die regierol dat de overheid waar nodig grenzen stelt, om marktwerking en -macht ten gunste van kwaliteitsverbetering van het onderwijs te laten werken.

2. Gezamenlijke betekenisverlening

Voor een succesvolle landing van de nieuwe kerndoelen is het wezenlijk dat alle betrokkenen mededragers zijn van het verhaal. Waarom is vernieuwing nodig en wat is precies de *bedoeling/intentie* achter de nieuwe doelen? Dat vraagt om meer dan alleen een kerndoelenboekje opsturen naar alle scholen. Betekenis ontstaat in dialoog en door met de doelen aan de slag te gaan. Daarom is het van belang dat het gesprek erover op school gevoerd wordt door leraren en schoolleiders, en ook door het omringende veld van onderwijsadviesbureaus, toetsdeskundigen, methodemakers, enzovoorts. Dat gesprek moet gevoed worden met een helder, aansprekend narratief over de doelen en kansen voor verbetering van onderwijs die de nieuwe kerndoelen bieden. SLO zal hier een voorzet voor geven. Het advies is om langdurig in te zetten op bijzondere aandacht voor het curriculum. Daarnaast is een duidelijke kernboodschap per vak over de kern van de vernieuwing wezenlijk. Daarom zijn vakverenigingen belangrijk voor het uitdragen van de bedoeling achter de kerndoelen van ieder leergebied.

3. Methodes en leermiddelen

De doorvertaling van nieuwe doelen naar leermiddelen gebeurt nu veelal door de uitgevers van onderwijsmethoden. In het veld merken we dat er kritiek is op de markt voor leermiddelen. We horen veelvuldig dat de kwaliteit van methoden versterking behoeft en dat scholen behoefte hebben aan een meer gedifferentieerd aanbod van leermaterialen. De implementatie van de kerndoelen is hét moment om de gewenste impuls aan de kwaliteit van de methoden te geven. Immers, een goede vertaling van doelen naar methodes is van groot belang voor het welslagen van het nieuwe curriculum. Het is daarom van toegevoegde waarde om kwaliteitscriteria voor de ontwikkeling van nieuwe leermiddelen op te stellen en de methodes daarop te beoordelen. Ook de kwaliteit van open leermiddelen moet duidelijk gemaakt worden. SLO kan bijdragen aan het kwaliteitskader. Een sterkere regierol vanuit de overheid richting de leermiddelenmarkt is een belangrijke voorwaarde voor een succesvolle implementatie van de nieuwe kerndoelen.

4. Toetsen

Dat geldt evenzeer voor de toetsing. De implementatie van een herzien, breed en rijk curriculum staat op gespannen voet met *high stakes*-toetsen op enkele vaardigheden. We weten dat toetsen sturend zijn voor de inrichting van het onderwijs, zeker als het gaat om landelijk verplichte toetsen, zoals de doorstroomtoets, de examens in het voortgezet onderwijs en de toetsen uit de leerlingvolgsystemen. Op dit gebied spreken diverse partijen hun zorgen uit. Voor een succesvolle invoering van de nieuwe kerndoelen is het dan ook noodzakelijk dat curriculum en toetsing beter op elkaar aansluiten. Hierbij is het van belang om naast de gebruikelijke toetsen oog te hebben voor een rijk palet aan andere vormen van toetsen en evaluatie. Daarnaast moet er onder meer sterkere aandacht komen voor het beeld van vaardigheden op moeilijker toetsbare domeinen, zoals mondelinge taalvaardigheid en diep tekstbegrip. Ook zullen de functies die toetsen hebben (toezicht, onderzoek, schooladvies, etc.) meer in lijn moeten worden gebracht met de doelen die we met de invoering van de kerndoelen beogen. Omdat veel verplichte toetsen in het funderend onderwijs worden uitgegeven door commerciële organisaties, ligt er een taak voor de het departement om samen met het veld te zorgen voor *constructive alignment* tussen doelen en evaluaties in het onderwijs.

5. Referentiekader

Verder bestaat er nog steeds onduidelijkheid over de status van het referentiekader voor taal en rekenen. Die onduidelijke status is een risico voor de implementatie van de kerndoelen. Zolang de referentiekaders een rol spelen bij het toezicht (beoordeling aan de achterkant van het onderwijs) zal de aandacht van schoolbesturen (en daarmee leraren en methodemakers) eerder daarnaar uitgaan dan naar de invoering van een nieuw curriculum (voorkant van het onderwijs). Een zo kort mogelijke periode waarin de nieuwe kerndoelen naast de oude referentiekaders bestaan, zal ten goede komen aan de implementatie. Snelle helderheid over de referentiekaders voorkomt een 'wachtstand' in de sector en het toezicht en bevordert de broodnodige kwaliteitsimpuls. Maak daarom het onderwijsveld duidelijk hoe hier binnen afzienbare tijd helderheid over wordt gecreëerd.

6. Professionalisering en curriculumbewust handelen

De nieuwe kerndoelen gaan een plek krijgen in het dagelijkse handelen in de klas van ruim 200.000 leraren. Dit vraagt om professionalisering op grote schaal ten aanzien van de nieuwe inhouden en daarmee meer curriculumbewust handelen van leraren. Idealiter krijgt professionalisering vorm in regionale professionele leergemeenschappen (PLG's) en kleinschalige proeftuinen, van waaruit de resultaten worden vertaald en opgeschaald naar toepassingen voor het brede onderwijsveld. Maar de omvang van de beroepsgroep maakt dat het inzetten op verschillende modaliteiten van professionalisering noodzakelijk is. Daarom is het noodzakelijk om naast PLG's en proeftuinen ook in te zetten op een grootschalige combinatie van laagdrempelige, online introductiemodules, aangevuld met korte cursussen/ trainingen per vakgebied. Vakverenigingen, lerarenopleiders en onderwijsadviesbureaus kunnen hier een rol in krijgen. Voor aankomende docenten is het van belang dat er in hun initiële opleiding aandacht wordt besteed aan de nieuwe kerndoelen in combinatie met curriculumbewust handelen.

Schoolleiders en bestuurders spelen een belangrijke rol in onder andere het agenderen van de nieuwe kerndoelen in de school, het faciliteren van de dialoog over visie en curriculum, de inrichting van het professionaliseringsbeleid en het aanschaffen van leermiddelen. Omdat de nieuwe kerndoelen vragen dat de samenhang in het curriculum tussen vakken wordt versterkt ontstaat hier een opdracht voor de schoolleider, juist omdat dit het vakgebied van de individuele docent overstijgt. Omdat hier weinig recente ervaring mee is, vraagt dit van de schoolleider om met een curriculaire bril naar het onderwijs te kijken en op basis daarvan bij te sturen.

7. Voldoende tijd en ruimte voor sector

Boven alles hebben scholen, besturen, schoolleiders en leraren tijd en ruimte nodig. Een geactualiseerd curriculum is geen *quick fix* om de resultaten van het onderwijs binnen een of twee jaar te verbeteren. De invoering van nieuwe kerndoelen is een kwestie van de lange adem. Het kan alleen succesvol zijn als alle spelers in de school voldoende tijd en ruimte krijgen om zich op de nieuwe doelen te richten en te bespreken hoe zij hier handen en voeten aan geven.

Dit vraagt om geduld en ruimte met betrekking tot meetbare en merkbaar betere leerresultaten: te vroeg snel meetbare veranderingen in leerresultaten bij leerlingen willen zien, gaat zorgen voor een vertekend beeld en mogelijk premature conclusies. Geef scholen daarom deze ruimte in het toezicht. Het implementeren van nieuwe doelen betekent immers een ontwikkelproces in de school. De school maakt een vertaling en uitwerking van de nieuwe doelen, op een manier die past bij de context, de populatie en het team in de school. Het is een proces van een snelle eerste stap zetten, evalueren en aanpassen en vervolgens een tweede, derde, etc. stap, gericht op verdere, verbeterde implementatie. Tijd en ruimte voor de sector betekent ook terughoudendheid van de politiek. Als de politiek de nieuwe kerndoelen vastgesteld heeft, zijn de scholen voorzien van een heldere opdracht. Geef vervolgens de scholen dan ook de tijd om hier goed onderwijs van te maken, zonder hen te belasten met nieuwe wensen en aanpassingen van het curriculum.

8. Onderzoek en monitoring

Curriculumontwikkeling is een cyclisch proces. In het geval van nieuwe kerndoelen betekent dit dat nieuw onderwijs ontwikkeld moet worden dat gaandeweg meer verankert, beter gaat passen en verder verdiept wordt. De eerste implementatie vereist evaluatie en bijstelling waar nodig; daarmee is curriculumontwikkeling op basis van de nieuwe doelen een proces dat tijd vereist. Reken op minimaal zeven jaar voor de scholen. Kleinschalig onderzoek kan helpen om inzichten over goed werkende praktijken te ontwikkelen, te verzamelen en te delen.

Programmeer daarom fundamenteel en/of praktijkgericht onderzoek naar de herziening. Curriculum moet een belangrijk onderzoeksthema worden, dat landelijk wordt gecoördineerd. Richt daarnaast structurele monitoring in om de voortgang op de scholen ten aanzien van het implementeren van de doelen te volgen en input te verzamelen voor een volgende periodieke herijking van het curriculum.

Tot slot

Met de geplande invoering van nieuwe kerndoelen ontstaat momentum om in gezamenlijkheid de kwaliteit van het onderwijs verder te versterken. Dit vraagt om goede samenwerking tussen overheidsorganisaties, vertegenwoordigers van besturen, schoolleiders, leraren en leerlingen, en partijen in de educatieve infrastructuur, waaronder uitgevers, toetsenmakers en adviseurs. De (vertegenwoordigers van deze) partijen hebben input gegeven over de adviezen zoals die staan beschreven in de bijgevoegde rapportage. Dit biedt mogelijkheden om samen aan de slag te gaan. Alleen samenwerking aan de hand van die nieuwe doelen gaat ons brengen wat ons allemaal ten diepste motiveert: goed onderwijs voor elke leerling.

Adviesrapport implementatie kerndoelen

/ 1. Inleiding

Hoe kunnen we er samen met alle betrokkenen voor zorgen dat de nieuwe kerndoelen leiden tot beter onderwijs? Deze vraag is het vertrekpunt voor dit advies. Het advies is gebaseerd op drie bronnen.

1. SLO heeft in de periode januari-april 2024 gesproken met stakeholders en (keten)partners, publiek en privaat, over de implementatie van de kerndoelen. Zij hebben hun beelden en wensen meegegeven voor een succesvolle implementatiestrategie, die zo goed mogelijk hun plek hebben gekregen in dit advies.
2. SLO heeft wetenschappelijke literatuur geraadpleegd om dit advies aan te scherpen en te onderbouwen.
3. Tot slot heeft SLO ook eigen opvattingen verwerkt in het advies.¹

In paragraaf 2 en 3 beschrijven we het uitgangspunt (de kerndoelen) vanuit het perspectief van SLO, in combinatie met de opvattingen van de gesprekspartners over onderwijskwaliteit. We kijken in paragraaf 3 ook naar de wetenschappelijke inzichten. In paragraaf 4 en 5 worden de beelden geschetst die voortkomen uit de gevoerde gesprekken. Er is veel opgehaald bij de gesprekspartners en dat resulteert in een ideaalbeeld en belangrijke thema's voor het vervolg. Het geheel leidt tot een (aanzet tot) een (zoveel mogelijk) gedeeld perspectief (paragraaf 6).

Vooropgesteld: 'implementatie' is geen passende term als het gaat om het vormgeven van onderwijs op basis van de nieuwe kerndoelen (e.g. Ball et al., 2012; Priestley et al., 2015). Implementatie suggereert dat kerndoelen direct in gebruik genomen kunnen worden. Dit is onjuist. De kerndoelen zijn op zich slechts tekst; het vereist interpretatie en 'vertaling' om te komen tot onderwijs. Leraren geven vorm aan dat onderwijs door bij de doelen passende leeractiviteiten en toetsing te kiezen. Zij doen dit vanuit een visie, in een bepaalde context en passend bij hun leerlingen. Daarnaast is het wenselijk dat zij dit vanuit diep begrip van de intentie van de kerndoelen doen en met een zekere professionele ruimte.

Het is van belang dat in de komende jaren tijd, ruimte en geld beschikbaar zijn en blijven voor de interpretatie en de vertaling van de nieuwe kerndoelen én het daadwerkelijk ermee werken in de klas door alle leraren in Nederland.

De nieuwe kerndoelen zullen niet automatisch hun weg vinden naar ieder klaslokaal en iedere leraar. Daarvoor zijn vele harten, hoofden en handen nodig, die de docent ondersteunen, informeren en faciliteren in het op dagelijkse basis vertalen van het nieuwe curriculum naar goed onderwijs voor alle leerlingen. Succesvolle implementatie is daarmee een complex weefwerk van heel veel spelers en belangen en de nieuwe kerndoelen gaan pas vliegen bij een goede samenwerking van alle betrokkenen.

Langs de weg van dit advies willen we een verdere beweging op gang brengen voor nauwere en betere samenwerking, niet alleen in de curriculumketen, maar ook in de bredere educatieve infrastructuur. Ieder vanuit zijn eigen rol én in afstemming en samenwerking met de ander. Daarbij willen we alle partijen uitnodigen om zich rond de opdracht van het implementeren van de nieuwe kerndoelen te scharen en zich te verbinden aan de opgave die we met elkaar te realiseren hebben: de docent in de klas ondersteunen en in staat stellen om, op basis van de nieuwe kerndoelen, zo goed mogelijk onderwijs voor zijn of haar leerlingen te ontwikkelen, om hen toe te rusten voor een mooie toekomst!

¹ Het gaat om opvattingen van curriculumexperts die betrokken waren bij het ontwikkelproces en de eerste conclusies gebaseerd op de data uit de fase van beproeven.

/ 2. Nieuwe kerndoelen - Belofte en uitnodiging

Wat heeft het onderwijs aan kerndoelen? In deze paragraaf beschrijven we de belangrijkste kenmerken van de geactualiseerde kerndoelen.

Met elkaar goed onderwijs maken. Dat is waarvoor leraren, schoolleiders en andere betrokkenen in school hun bed uitkomen. Iedere dag weer, om hun leerling toe te rusten voor hun vervolgopleiding, loopbaan en verdere toekomst.

Het helpt als je als leraar of schoolleider weet waar je aan werkt en waar je naartoe werkt. Goede, actuele en zorgvuldig vormgegeven kerndoelen zijn een voorwaarde voor goed onderwijs. Sinds 2022 werkt SLO samen met leraren en andere experts aan deze nieuwe kerndoelen. Vanaf 2024 vinden deze hun weg naar alle scholen voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs in Nederland. Ze vormen een opdracht aan de scholen.

Het geactualiseerde landelijk curriculum heeft twee belangrijke kenmerken:

- ***Een ambitieus curriculum***
Een ambitieus curriculum legt de basis voor rijk onderwijs aan alle leerlingen en vergroot gelijke kansen voor leerlingen. Dat krijgt vorm door naast aanbodsdoelen ook beheersings- en ervaringsdoelen te formuleren en de doorlopende leerlijnen te verbeteren. Deze doelen zijn concreter en helderder en leggen daarmee de lat hoog, zonder verschillen tussen leerlingen uit het oog te verliezen. Goede beheersing van taal- en rekenvaardigheid zijn daarbij een belangrijk uitgangspunt
- ***Een betekenisvol curriculum***
Betekenisvol onderwijs komt tot uitdrukking in de brede opdracht aan het onderwijs. De totale set kerndoelen weerspiegelt aanbod gericht op kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Geactualiseerde kerndoelen bestaan uit kennis, vaardigheden en houdingen. Kennis over jezelf, de ander en de wereld. Deze kennis is cruciaal voor het verwerven van vaardigheden. Kennis en vaardigheden zijn zo beschreven dat de samenhang duidelijk zichtbaar is, zodat het onderwijs betekenisvol kan worden aangeboden.

Naast deze twee hoofdkenmerken dragen de nieuwe kerndoelen nog een aantal beloftes in zich. De nieuwe set kerndoelen bevat meer samenhang binnen en tussen vakken en leergebieden en kent een doorlopende leerlijn tussen het po en het vo. Dit betekent dat er meer aanknopingspunten zullen zijn voor scholen om het onderwijs meer in samenhang aan te bieden. Ook zijn er voor de twee leergebieden Burgerschap en Digitale geletterdheid voor het eerst kerndoelen ontwikkeld.

Eén van onze gesprekspartners zei: "We implementeren niet de vernieuwde kerndoelen, maar een mogelijkheid tot verstevigen en verder uitbouwen van de onderwijskwaliteit." De nieuwe kerndoelen bieden een goede mogelijkheid om met nieuwe ogen te kijken naar wat de moeite waard is voor een leerling om te kennen, kunnen en ervaren, en om op school en daarbuiten het best mogelijke onderwijs te ontwikkelen om dat te realiseren.

Hoe groot is de verandering ten opzichte van de huidige situatie?

De oude set kerndoelen bestond uit 58 doelen voor het po en de vo onderbouw. Zoals het zich nu laat aanzien heeft de nieuwe set 120 doelen. De nieuwe uitwerking van de kerndoelen in aanbods-, beheersings- en ervaringsdoelen betekent per definitie dat het aantal kerndoelen groter en de beschrijving omvangrijker is geworden. Onbedoeld kan dit een beeld van toenemende overladenheid oproepen. Dat de doelen op concreter niveau zijn beschreven betekent dat leraren en methodemakers beter kunnen focussen op wat wel en niet moet. De actualisatie van kerndoelen gaat helpen bij het verminderen van de overladenheid.

Er is geen eenduidige algemene uitspraak te doen over de impact van de nieuwe kerndoelen. Dit hangt af van het leergebied (Burgerschap en Digitale geletterdheid krijgen bijvoorbeeld voor het eerst kerndoelen), van de mogelijkheden en stand van zaken op een school, van de tijd die scholen krijgen om de nieuwe doelen te implementeren, van de mate van beschikbaarheid van educatieve materialen en toetsen die zijn aangepast aan de nieuwe doelen, enzovoorts. Het creëren van meer samenhang tussen vakken, in de vorm van bijvoorbeeld verdergaande afstemming tussen vakken, thematisch onderwijs of vakintegratie, kan ingrijpend zijn.

Bij het beproeven van de kerndoelen op de scholen werden schoolteams bevraagd via een digitale vragenlijst. Zij gaven daarbij aan hoeveel inspanning zij verwachtten dat het hun school kost om het onderwijs aan te passen aan de conceptkerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde. Van de schoolteams po die deelnamen aan de fase van beproeven verwacht 58% voor Nederlands een gemiddelde inspanning te moeten leveren (SLO, in voorbereiding). 22% verwacht veel inspanning. 15% verwacht weinig inspanning. De overige schoolteams po verwachten geen inspanning (1%) of zeer veel inspanning (3%). Van de vo schoolteams verwacht 35% een gemiddelde inspanning en 40% veel inspanning of heel veel inspanning (15%). 10% verwacht weinig inspanning.

Dezelfde vraag werd gesteld voor de conceptkerndoelen rekenen en wiskunde. Van de schoolteams po die deelnamen aan de fase van beproeven verwacht 56% een gemiddelde inspanning te moeten leveren. 21% verwacht veel inspanning en 5% verwacht heel veel inspanning. 18% verwacht weinig inspanning. Van de vo schoolteams verwacht 38% een gemiddelde inspanning en 33% veel inspanning of heel veel inspanning (23%). 8% verwacht weinig inspanning. Of dat klopt? Uit het verleden is bekend dat vernieuwingen qua impact vaak worden onderschat (Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen, 2008).

SO en (V)SO

Onderwijs moet toegankelijk zijn voor alle leerlingen. Aan de basis daarvan staan actuele kerndoelen voor het primair onderwijs, de onderbouw voorgezet onderwijs en het (voorgezet) speciaal onderwijs, ook voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

In de huidige actualisatie van de kerndoelen zijn de kerndoelen voor het po, de onderbouw vo en het (v)so in samenhang ontwikkeld. Hiermee gelden voor alle leerlingen die naar vervolgonderwijs uitstromen dezelfde kerndoelen, ongeacht welk type onderwijs een leerling volgt.

De geactualiseerde kerndoelen worden ook geschikt voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Het gaat hier met name om leerlingen met een visuele beperking, auditieve/communicatieve beperking, lichamelijke beperking en/of milde leer/gedragsproblemen. Voor leerlingen die zeer moeilijk lerend zijn of een meervoudige beperking hebben, worden aangepaste kerndoelen ontwikkeld. Expertgroepen (v)so gaan in opdracht van SLO functionele kerndoelen per leergebied formuleren. De leervoorwaardelijke kerndoelen gericht op brede vorming van de leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, zoals sociaal-emotionele ontwikkeling en het leren omgaan met de beperking, worden op een later moment ontwikkeld.

/ 3. Kerndoelen en onderwijskwaliteit

Dragen kerndoelen bij aan betere leerprestaties? In deze paragraaf gaan we in op het verband tussen kerndoelen en onderwijskwaliteit.

Beter onderwijs voor de leerlingen

De kerndoelen vormen één van de instrumenten om te sturen op (aspecten van) de kwaliteit van het onderwijs. In de kerndoelen is immers vastgelegd wat scholen in ieder geval moeten aanbieden (aanbodsdoelen), waar leerlingen zich in ieder geval voor moeten inspannen (ervaringsdoelen) en wat leerlingen aan het einde van het primair onderwijs of de onderbouw van het voortgezet onderwijs moeten kunnen (beheersingsdoelen). In het ontwikkelproces is door leraren, vakexperts, curriculumexperts en wetenschappers in samenspraak met advieskringen bepaald wat van belang is voor alle leerlingen. Daarmee is er een belangrijke kern voor het onderwijs vastgesteld, die in ieder geval voldoet aan de kwaliteitscriteria relevantie, consistentie, verwachte bruikbaarheid en verwachte effectiviteit (Nieveen & Folmer, 2013). De intentie is dus dat de kerndoelen bijdragen aan relevant en effectief onderwijs voor leerlingen. Oftewel: de leerlingen leren de goede dingen en dat leidt tot goede resultaten.

Maar voor goed onderwijs is meer nodig dan alleen de kerndoelen

Goede kerndoelen alleen maken nog geen goed onderwijs. De leraar is daarin uiteraard de belangrijkste speler. Deze bepaalt uiteindelijk wat er in de klas bij de leerlingen terecht komt en kiest leeractiviteiten en toetsing passend bij de doelen. Maar ook de context van de school en vele andere factoren en actoren beïnvloeden het proces dat leidt tot onderwijs in de klas. Een goede leraar met goede kerndoelen, maar zonder goede randvoorwaarden en stimulerende context op school, kan nog steeds niet altijd tot goed onderwijs komen.

Een perspectief – stip op de horizon

Juf Isa kan uitleggen wat nieuw is in de kerndoelen en heeft diep begrip van wat de bedoeling van de kerndoelen is, omdat ze heeft deelgenomen aan cursussen en trainingen. Haar schoolleider heeft geregeld dat ze werd vervangen om tijd te maken voor die professionalisering. Vanuit de bedoeling maakt ze samen met haar collega, meester Mario, een doordacht programma afgestemd op hun leerlingen, passend in de visie van de school. Daarbij benut ze ook de lesmethode, maar de doelen die ze nastreeft met haar klas zijn leidend. Leeractiviteiten en toetsen stemt ze daarop af. Natuurlijk is het een kwestie van uitproberen, die eerste lichte lessen met nieuwe kerndoelen, maar door evalueren en bijstellen moet het elk jaar wat beter gaan. Voor hulp weet ze waar ze terecht kan.

Kortom, leraren benutten de kerndoelen om vanuit de onderliggende bedoeling goed onderwijs te maken voor hun leerlingen. Om dit mogelijk te maken zullen leraren ruimte moeten krijgen voor professionalisering en voor het ontwikkelen van een nieuw onderwijs- en toetsprogramma voor hun leerlingen. De ambitie ligt dus hoger dan alleen het integreren van nieuwe kerndoelen in nieuwe lesmethodes. Het perspectief is dat leraren op termijn doordacht en op basis van de kerndoelen (en met aanvullende niet-wettelijke uitwerkingen, zoals landelijk ontworpen leerlijnen) hun onderwijs- en toetsprogramma vormgeven. We noemen dit curriculumbewust handelen. Lesmethodes worden daarbij veelal wel benut.

Kerdoelen als hefboom

Bij de implementatie van de nieuwe kerndoelen gaat het over de situatie waarin alle leraren onderwijs geven dat gebaseerd is op de nieuwe kerndoelen. In de ideale situatie is de leraar zich bewust van de kerndoelen – zoals in het geschetste perspectief – en gaat de implementatie niet alleen via de lesmethode. Als de leraar er vervolgens goed onderwijs van maakt, dan kan de implementatie van de kerndoelen leiden tot een belangrijke kwaliteitsverbetering in het onderwijs. Dit vraagt om een diepe en duurzame verandering en geen oppervlakkige implementatie. Dit scenario van diepe en duurzame verandering adviseert de Onderwijsraad in haar advies Taal en rekenen in het vizier (2022).

“De kwaliteit van het taal- en rekenonderwijs wordt bepaald door vele, met elkaar samenhangende, factoren. We noemen hier de landelijke einddoelen en niveaus, de wijze van toetsen, de startbekwaamheid van leraren, de lesmethoden, de professionalisering en de kennisinfrastructuur. Deze factoren moeten langdurig en in samenhang worden aangepakt. Alle betrokkenen – overheid, lerarenopleidingen, professionaliseringsorganisaties, methodemakers, onderzoekers, schoolbesturen, schoolleiders en leraren, ook van andere vakken – moeten deze opdracht in het vizier hebben en houden.” (p.6)

De nieuwe kerndoelen kunnen benut worden als hefboom. Mits goed benut (door alle partijen – en dat is een belangrijke voorwaarde), bevatten zij de potentie van kwaliteitsverbetering in het onderwijs.

Inzichten over curriculumverandering op basis van wetenschappelijke inzichten

De inzichten zijn een checklist voor de adviezen in paragraaf 6.

De Universiteit Twente voerde een overzichtsstudie uit om te leren van aanpakken uit andere landen (Nieveen et al., 2022). De vraag die centraal staat is: hoe kan verandering op een effectieve manier vorm krijgen? Curriculumherzieningen in negen landen waarover wetenschappelijke literatuur beschikbaar was, zijn vergeleken. Vervolgens is met experts gesproken over de betekenis van de resultaten voor de Nederlandse situatie. Op basis van het onderzoek komen zes belangrijke thema's naar voren. De thema's zijn hieronder beschreven en aangevuld met inzichten uit enkele andere (voornamelijk) reviewstudies, waarvan de bevindingen in hoge mate overeenkomen met de genoemde studie.

1. *Werken aan gezamenlijke betekenisverlening*

Alle actoren (zoals leraren, schoolleiders, methodemakers, toetsenmakers, etc.) begrijpen in het ideale geval *waarom* vernieuwing nodig is en wat precies de bedoeling of intentie is achter de nieuwe doelen; ze hebben daar gezamenlijke beelden bij. Dit voorkomt dat onderdelen van de vernieuwing geheel verschillend worden geïnterpreteerd of dat ten onrechte wordt gedacht 'dat men het al doet'. Voor gezamenlijke betekenisverlening zou voortdurend aandacht moeten zijn. Dat betekent in ieder geval iets voor de beleidsvorming, communicatie en het stimuleren van netwerkactiviteiten.

Al in de ontwikkelfase (beleidsvorming) zijn de volgende punten hierbij van belang: ontwikkelen vanuit een heldere noodzaak/urgentie, gezamenlijke visie en betrokken stakeholders (Gouédard et al., 2020). Ten aanzien van de communicatie naar het veld gaat het hierbij in ieder geval om: communicatie over de intentie, helderheid over wat nieuw is, een heldere website en gedeelde tijdlijn (Gouédard et al., 2020). Daarnaast zijn netwerkactiviteiten van belang: dialoogsessies met diverse stakeholders binnen en buiten de school, curriculumontwikkeling op school via netwerken, zoals professionele leergemeenschappen in de school (Gouédard et al., 2020) of bovenschoolse netwerken waarbij leraren met elkaar praktijken uitwisselen en research *informed* ontwikkelen (Priestley et al., 2015). Actoren tussen landelijk niveau en de scholen kunnen een belangrijke rol spelen bij het helpen 'vertalen' van landelijk beleid naar de eigen context (Priestley et al., 2021).

2. *Professionele ontwikkeling gericht op veranderingen in de klas*

Professionalisering van leraren is van groot belang (Cong-Lem, 2021; Fullan, 2016; Gouédard et al., 2020) en kan verschillende vormen hebben. Curriculumontwikkeling in DOTs (docentontwikkelteams) bijvoorbeeld, kan tegelijkertijd tot professionalisering én implementatie van een nieuw curriculum leiden (Voogt et al., 2016). Gepleit wordt onder andere voor gezamenlijke professionalisering en gezamenlijke ontwikkeltijd voor leraren (Cijvat & Snoek, 2023).

Ondersteuning via materialen speelt hierbij een rol, zoals via lesmethodes, handreikingen en voorbeelden. Door het ontwikkelen van educatieve curriculummaterialen wordt de intentie van de vernieuwing voor leraren expliciet en stimuleren de materialen het leren van leraren (Sol, 2022). Overigens moet landelijk ook geen overdosis aan ondersteunend materiaal worden aangeboden (Humes & Priestley, 2021), maar idealiter enkele voorbeelden van hoge kwaliteit. >>

3. *Professionele ontwikkeling gericht op curriculair leiderschap*

Schoolleiders en teamleiders maken curriculumontwikkeling tot onderdeel van de schoolcultuur. Dit betekent onder andere: het faciliteren van visievorming en betekenisverlening, curriculaire samenhang vormgeven en tijd en middelen ter beschikking stellen. Deze (in)formele leiders dienen gericht te sturen op het ontwikkelproces, dit proces ook te monitoren, en betrokken leraren te versterken en ondersteunen (Krijgsman et al., 2022). Professionele ontwikkeling van deze 'curriculaire leiders' is noodzakelijk.

4. *Samenhang en afstemming binnen het hele onderwijssysteem*

Afstemming tussen onderdelen van het curriculum (bijvoorbeeld doelen en toetsing) en tussen lagen van het systeem, zoals tussen school en klas, is van cruciaal belang. Vooral de sturende werking van toetsing beïnvloedt het curriculum als deze niet afgestemd is (Onderwijsraad, 2022). Er gaat immers vaak meer onderwijstijd naar curriculumonderdelen die landelijk getoetst worden, waardoor andere onderdelen van het curriculum onder druk komen te staan. Mismatches tussen onderdelen van het curriculum (maar ook bijvoorbeeld in de opbouw van een leerlijn of tussen curriculum en opleiding van leraren) dienen dus voorkomen te worden. Oftewel: hanteer een systemische aanpak (Gouédard et al., 2020).

5. *Verschillen erkennen en zichtbaar maken*

Er bestaan grote verschillen tussen scholen in visie, schoolcultuur, doelgroep, context en wat nodig is om succesvol te vernieuwen. Dat vraagt om gedifferentieerde ondersteuning en het monitoren van mogelijk onvoorziene effecten van toekenning van middelen. Gouédard et al., (2020) pleiten in ieder geval voor een langetermijnvisie ten aanzien van de toekenning van middelen.

6. *Een cyclische aanpak*

Curriculumvernieuwing is een cyclisch, evoluerend proces dat tijd kost (Van den Akker, 2018). Volgens Hooge (2023) vragen vernieuwingen in het onderwijs wel 10 tot 15 jaar. Implementeren is een proces waarin actoren gaandeweg ontdekken hoe doelen in een specifieke context benut kunnen worden. Verduurzamen van een vernieuwing is dus ook het systematisch evalueren en bijstellen van het (school)beleid (März et al., 2017). Ook op landelijk niveau moet cyclisch gedacht worden over ontwikkeling en bijstelling van het curriculum (Gouédard et al., 2020).

/ 4. Curriculum-ontwikkeling op school

Hoe gaan scholen de implementatie van nieuwe kerndoelen oppakken en wat hebben ze nodig? We beschrijven een ideaalbeeld dat ontstaat op basis van de gevoerde gesprekken met partners, aangevuld met eerste resultaten uit de fase van beproeven.

Als kerndoelen voor beter onderwijs kunnen zorgen, dan gaat dat succes ontstaan in de scholen. Het is daarbij goed je te realiseren dat het scholenveld, waar de nieuwe kerndoelen een plek gaan krijgen, zeer divers is. Een *one size fits all*-aanpak voor het werken met de doelen is niet zinvol.² De uitgangspositie en mogelijkheden verschillen per school. Ook omdat bepaalde hieronder genoemde specialismen (o.a. taal- en rekencoördinatoren, burgerschapscoördinatoren, zorgcoördinatoren, vaksectievoorzitters/bouwcoördinatoren, kwaliteitscoördinatoren, etc.) in meerdere of mindere mate aanwezig zijn.

Hoe divers ook, voor alle scholen geldt: het is de verantwoordelijkheid van en de uitdaging voor scholen om onderwijs aan te bieden dat aansluit bij de kerndoelen. Dit betekent dat scholen de kerndoelen vertalen naar een eigen curriculum op school en in de klassen. Hoe ze dit doen is aan de scholen zelf. Implementatie van kerndoelen betekent dus een ontwikkelproces in de school. Soms is dit een 'klein' ontwikkelproces door het kiezen van nieuwe lesmethodes en het leren werken daarmee. Soms is dit een groot ontwikkelproces, wanneer scholen ervoor kiezen een geheel eigen programma te ontwikkelen dat aansluit bij de eigen visie, leerlingenpopulatie en context. Tussen deze uitersten bestaan vele varianten. Het streven is dat scholen zelf het eigenaarschap en de urgentie voelen en benutten om de vernieuwing gestalte te geven.

² Een kleine basisschool met 80 leerlingen in de Achterhoek heeft een andere beginsituatie en andere mogelijkheden dan een groot bestuur met 20 scholen voor vo in de Randstad. Of denk aan de verschillen tussen enerzijds een vo-school met 2000 leerlingen en alle leerwegen en anderzijds een kleine school voor praktijkonderwijs met 200 leerlingen.

De leraar

Uiteindelijk geeft de leraar in de klas uitvoering aan het curriculum. Als professional en kenner van de eigen leerlingen benut deze de curriculaire ruimte om goed onderwijs te maken op basis van de kerndoelen. Soms worden daar de kerndoelen direct bij gebruikt, soms afgeleiden daarvan in de vorm van leerlijnen. Basale kennis van de kerndoelen en/of leerlijnen is wenselijk, omdat dit helpt lesmethodes beter te 'lezen' of doelgerichtere keuzes te maken voor het onderwijs in de klas. Ideaal is dat de leraar doordacht, vanuit de bedoeling van de kerndoelen onderwijs (inclusief toetsing) vormgeeft.

Wat heeft de leraar nodig?

Kerndoelen zijn meer dan papier. Leraren kunnen via professionalisering in aanraking komen met de bedoeling van de kerndoelen. Hier kan enthousiasme en inspiratie ontstaan. Dit geldt ook voor de doelen van burgerschap, digitale geletterdheid, taal en rekenen, die niet voor iedereen vanzelfsprekend tot het 'eigen' vak behoren. In de regiobijeenkomsten die onderdeel waren van het beproeven van de conceptkerndoelen, hebben leraren aangegeven ontwikkeltijd en professionele dialoog in de school nodig te hebben om samen vorm te kunnen geven aan de verandering. Leerlijnen, handreikingen en goede voorbeelden kunnen daarbij helpen. Het geeft ruimte als het niet in één keer perfect hoeft; stapsgewijs werken aan duurzame vernieuwing!

"Binnen het team is het belangrijk dat de collega's voldoende kennis en vaardigheden hebben. Wat staat er in de kerndoelen/leerlijnen? Wat moet ik toevoegen aan mijn methodelessen, wat kan ik weglaten?"

[Quote van een leraar uit de vragenlijst van de regio sessie]

[N.a.v. de schriftelijke vraag 'Wat heb je nodig?'] "Gesprek in het team om interpretaties te delen en een lijn uit te zetten. Ideeën voor lessen die aansluiten zijn helpend, nodigt in gesprek uit tot brainstormen naar meer ideeën."

[Quote van een leraar uit de vragenlijst van de regio sessie]

Het (bouw)team/ de vaksectie

In het team of in de vaksectie worden belangrijke curriculumkeuzes gemaakt. Het gesprek in het team of in de vaksectie bevordert de coherentie van het schoolcurriculum voor de leerling en vergroot het handelingsvermogen van de individuele leraar.

Wat hebben teams/vaksecties nodig?

Teams hebben een ondersteunende schoolcultuur en structuren voor interactie nodig, zoals gezamenlijke ontwikkeltijd. Leerlijnen, handreikingen en goede voorbeelden kunnen de teams helpen, evenals stimulerend leiderschap.

De schoolleider

De schoolleider is een belangrijke ‘regisseur’ van het curriculum op schoolniveau. Deze brengt de urgentie van de vernieuwing onder de aandacht, faciliteert het gezamenlijke gesprek in de school over de betekenis van de vernieuwing voor de school (vanuit de visie), stimuleert het eigenaarschap en leiderschap bij teams/vaksecties om vorm te geven aan de vernieuwing, bevordert de samenhang en bewaakt de focus om overladenheid te voorkomen. Extra uitdaging vormen de kerndoelen voor burgerschap en digitale geletterdheid, die een plaats moeten krijgen in het curriculum. Hoe gaat de school ervoor zorgen dat er consistent aan de doelen van die leergebieden wordt gewerkt? Ten slotte stimuleert de schoolleider de cyclische manier van werken op de school, waarbij formatieve evaluatie wordt benut voor bijstelling en verbetering.

Wat heeft de schoolleider nodig?

De schoolleider heeft helderheid nodig over informatiepunten en over de kwaliteit van ondersteuningsmogelijkheden. De schoolleider heeft tijd nodig om onderwijsontwikkeling ruimte te geven naast managementtaken. En de tijd en ruimte voor professionele uitwisseling met andere schoolleiders.

De specialisten en coördinatoren op school

Op veel scholen werken ‘specialisten’, veelal leraren die over vakken en leerjaren heen kijken, zoals taal- en rekencoördinatoren, burgerschapscoördinatoren, vaksectievoorzitters, kwaliteitscoördinatoren, curriculumcoördinatoren, etc. Zij lopen warm voor hun specialisme en/of hebben de ambitie om vernieuwing op dat vlak aan te wakkeren op hun school. Vaak worden zij geïnspireerd door collega-specialisten op andere scholen die zij via netwerken ontmoeten. Omdat ze over vakken en leerjaren heen kijken hebben zij een belangrijke rol in het vormgeven van samenhang in het onderwijs op schoolniveau.

Wat hebben specialisten op school nodig?

Tijd voor de professionele dialoog op de school en voor interactie met collega’s in bovenschoolse netwerken.

Het bestuur

Het bestuur is als bevoegd gezag verantwoordelijk voor de kwaliteit van het onderwijs op de scholen. Het stimuleert, faciliteert en ziet in ieder geval toe op het cyclisch verbeterproces in de school, waarbij niet alleen de makkelijk meetbare leeropbrengsten centraal staan. Het bestuur helpt schoolleiders om het team te laten groeien in curriculumbewust handelen. Kwaliteitsmedewerkers spelen daarbij een grote rol, omdat ze een brede blik hebben op onderwijskwaliteit en een brede kwaliteitscultuur stimuleren.

Wat hebben besturen nodig?

In de eerste plaats de juiste structurele financiële en personele middelen om het proces op de scholen te faciliteren. Daarnaast een voldoende doorleefd idee van de bedoelingen achter de kerndoelen. En tot slot een helder beeld van de hoeveelheid tijd die scholen mogen nemen tot het moment waarop er gericht toezicht op de onderwijsresultaten vanuit de nieuwe kerndoelen gaat plaatsvinden.

/ 5. Rol van de partners in de onderwijsketen

Hoe kan iedereen in de keten eraan bijdragen dat de scholen aan de slag gaan met de nieuwe doelen? We beschrijven de thema's die om dialoog vragen, voortkomend uit de gevoerde gesprekken met alle partners. Soms zijn dit stellingen, maar vaak zijn het nog open vragen waarop we gezamenlijk met alle partijen de komende jaren een antwoord moeten formuleren.

De professionals in de scholen implementeren de kerndoelen en alle ketenpartners oefenen daar bedoeld of onbedoeld invloed op uit. Dat weten ze en ze zijn allemaal al begonnen met aanpassingen in hun eigen processen. Beweging in het onderwijs vraagt echter eenduidigheid van de keten. Dat wil niet zeggen dat de kerndoelen overal dezelfde uitwerking krijgen, maar wel dat de uitgangspunten voor iedereen helder zijn. Eén gezamenlijk doorleefd doel en een gezamenlijke aanpak gaan helpen om het onderwijs een duidelijke richting en steun in de rug te geven. Dat vraagt open communicatielijnen, een gezamenlijke agenda, onderling vertrouwen, een lerende houding en vooral centrale regie op de samenwerking.

In de gevoerde gesprekken kwamen de volgende factoren, die van invloed zijn op de implementatie door scholen, het sterkst naar voren: de leermiddelen, de toetsen, hulpmiddelen en handreikingen, opleiden en professionalisering, het toezicht, leerlijnen en voorbeeldmaterialen en de kennisinfrastructuur, hulp en advisering.

De leermiddelen

De methode fungeert voor veel leraren als leidraad of vangnet. Methodes moeten aansluiten op de bedoelingen achter die kerndoelen en de breedte én diepgang van de beschreven inhouden bestrijken, zonder overladenheid te creëren. Dus kwaliteit én balans.

De nieuwe kerndoelen zijn een kans om methodes verder te verbeteren. Is het goed om methodes te beproeven? De roep om regie op de kwaliteit, misschien wel in de vorm van een kwaliteitskader, is groot. Het zal de vraagsturing versterken en uitgevers helpen om gericht te gaan werken. Het grootste risico bij de leermiddelen is dat alles te snel en te oppervlakkig wordt aangepast. Faciliteer een situatie waarin er bereidheid ontstaat om meer risico te nemen op een vergaande (diepere aanpassing) van leermiddelen en het cyclisch aanpassen van lesmateriaal. Kijk ook naar open leermiddelen.

Toetsen

Toetsing maakt deel uit van het onderwijs. De vormgeving van toetsing, of het vaststellen in welke mate kerndoelen zijn behaald, zou dus deel uit moeten maken van het onderwijs. De sturende werking van toetsen zorgt momenteel voor onbedoelde effecten op het curriculum (*teaching to the test*), aldus vele gesprekspartners. Concretere doelen zijn beter toetsbaar en kunnen meer richting geven aan (*high stakes*-)toetsen (op school/landelijk niveau). Toch ligt hier een punt van constante aandacht: dat toetsing dusdanig ingericht wordt dat het curriculum niet versmalt tot makkelijk meetbare inhoud.

De spanning in het systeem zit onder andere in het feit dat resultaten van de toets voor meerdere doeleinden worden gebruikt: schooladvies, kwaliteit van de school, stelseltoezicht, onderzoek. Het vereist een grondige analyse van de functies van diverse toets(vorm)en in relatie tot de doelen waar ze voor worden gebruikt en de effecten daarvan op het curriculum.

Duurzame samenwerking tussen deskundigen op het gebied van curriculum en toetsing biedt de beste kansen voor rijk onderwijs op basis van alle kerndoelen. Het ontwikkelen van goede toetsen, passend bij de functie die de toets heeft, vraagt wel tijd. Vernieuwing van leerdoelen kan leiden tot andere behoeften op het gebied van toetsing, of het willen verkennen van andere mogelijkheden van toetsing. Deze uitdaging zou centraal moeten staan in de voortzetting van de goede samenwerking van SLO met het CvTE en stichting Cito gedurende de implementatie en het periodieke onderhoud van de nieuwe kerndoelen.

Opleiden en professionalisering

In de nieuwe kerndoelen zal een deel bij het oude blijven. Op al die onderdelen zullen leraren uitstekend onderwijs blijven geven, zoals ze dat nu al doen. Maar er zijn ook nieuwe onderdelen in de vorm van nieuwe leergebieden, nieuwe (elementen van) kerndoelen en het geven van onderwijs in samenhang (zoals taal in de leergebieden). Het curriculum van de lerarenopleidingen zal daarop aangepast moeten worden. Hier ligt overigens een spanningsveld dat positief en negatief kan uitwerken: een vers opgeleide leerkracht werkt straks eerder met de nieuwe kerndoelen dan de school waar die leerkracht na de opleiding terechtkomt.

Bijscholing op de specifieke onderdelen burgerschap en digitale geletterdheid, zal zeker nodig zijn. Maar dat is niet alles. De grotere nadruk op samenhang en de introductie van ervarings- en beheersingsdoelen, geeft leraren de kans om zich opnieuw te verdiepen in het vak. Dat vraagt om een veel breder aanbod aan bijscholingsmogelijkheden van leraren. Daarin ligt ook een grote kans en een uitnodigend perspectief om in het hele veld aan gerichte professionalisering te gaan werken. Het gaat hierbij om 'tweerichtingsverkeer': leraren kijken opnieuw naar de vakken en vormen op basis hiervan eigen nieuwe praktijken, die weer gedeeld kunnen worden. Hier kunnen we profiteren van de samenwerking die er nu al is als het gaat om samen opleiden. Mogelijk kunnen we die samenwerking benutten om regionale netwerken rondom de school verder te versterken.

Het hoeft niet overal hetzelfde. Het is de kunst om hier slim te stimuleren en ervoor te zorgen dat scholen en leraren zelf goede keuzes maken. Vraag is wel hoe grip gehouden wordt op de kwaliteit van de aangeboden nascholing.

Toezicht

Hoe gaat het toezicht op de kerndoelen er straks uitzien? De Inspectie van het Onderwijs werkt aan een nieuw toezichtskader en de nieuwe kerndoelen zullen daar een rol in krijgen. Scholen hebben voldoende tijd nodig om te voldoen aan de nieuwe kerndoelen. Een school kan straks niet in één keer voldoen aan alle kerndoelen. Onze partners schetsen een beeld waarbij scholen binnen bepaalde marges zelf bepalen in welke volgorde en in welk tempo ze aan invoering gaan werken. Hoe kan goed toezicht stimulerend werken voor schooleigen curriculumontwikkeling en een adequate invoering van kerndoelen? Willen we toe naar meer professionele dialoog over hoe scholen zich verantwoorden ten aanzien van resultaten, waarbij curriculumontwikkeling onderdeel is van dat gesprek?

Inzicht in dergelijke vragen gaat scholen helpen. Dat geeft ze de mogelijkheid om zelf de regie te nemen op het vormgeven van een goed curriculum.

Leerlijnen en voorbeeldmaterialen

Een set kerndoelen is niet gelijk een compleet nieuw curriculum voor de school. Scholen zullen dat schoolcurriculum zelf maken en hebben leerlijnen, handreikingen en voorbeeldlessen nodig om aan de slag te kunnen. Er staan (naast SLO) diverse partijen klaar om daarmee aan de slag te gaan. Hoe ontstaat er samenwerking tussen deze partijen? Hoe kunnen scholen zelf een rol krijgen in de ontwikkeling van deze middelen? Kent iedereen de bedoeling achter de kerndoelen goed genoeg om deze hulpmiddelen tot stand te laten komen? Wat is ervoor nodig om het achterliggende verhaal tot gemeengoed te maken? Hoe weten scholen welke materialen van voldoende kwaliteit zijn?

Kennisinfrastructuur, hulp en advisering

Sectorraden, vakbonden, vakverenigingen, leerlingenorganisaties, de wetenschap en onderwijsadviesbureaus kunnen en willen allemaal een bijdrage leveren om met betrekking tot bovenstaande factoren voor optimaal resultaat te zorgen en scholen maximaal te helpen bij de implementatie van kerndoelen, vooral door leraren, schoolleiders en leerlingen daarbij de juiste rol te geven. In netwerkbijeenkomsten en de academies van de raden, kan het belang en de bedoeling van kerndoelen verder onder de aandacht worden gebracht. Via bonden en vakverenigingen kunnen leraren meedenken over de verdere uitwerking van kerndoelen. Leerlingen kunnen geactiveerd worden met heldere filmpjes, zodat ze goede feedback kunnen geven op nieuw lesmateriaal. De wetenschap kan helpen om invulling te geven aan de grote roep om *evidence informed* te gaan werken. Adviesbureaus willen de scholen ondersteunen bij de doorontwikkeling van het curriculum.

Hoe zorgen we dat ook deze partijen goed gaan samenwerken en een heldere plek krijgen in de implementatiestrategie? Onder welke voorwaarden lukt het partijen om stereotype beelden achter zich te laten? Durven we het aan om publiek-privaat te gaan samenwerken? En kan dat in één keer of moet hier ook een proces op gang worden gebracht om steeds dichterbij elkaar te komen?

/ 6. Op weg naar een implementatiestrategie

In deze paragraaf schetsen we een aanzet tot een implementatiestrategie op hoofdlijnen (met daarin indicaties van rollen voor alle partijen), gaan we specifiek in op de rol van OCW en duiden we tot slot de rol aan die SLO in deze implementatie kan spelen.

De geactualiseerde kerndoelen landen in een context waar leraren- en schoolleiderstekorten een rol spelen, en ook een landelijke discussie aan de gang is over de kwaliteit van het onderwijs (zie: Inspectie van het Onderwijs, 2023; Meelissen et al., 2023). In dit advies is hier rekening mee gehouden zonder aan verdere duiding te doen. Alle gesprekspartners zijn het eens over de richting: het kan veel beter. Er is voor gekozen om in de adviezen vooral het wenkend perspectief te schetsen.

6.1 Op weg naar een implementatiestrategie

Een school kan de kerndoelen onmogelijk in één keer omzetten in een nieuw schoolcurriculum. Curriculumontwikkeling is een proces. Er is een fase voor de wettelijke vastlegging waarin al van alles kan, maar nog niets moet. Er is een overgangsfase waarin de kerndoelen al wel gelden, maar scholen nog aan het implementeren zijn en gaandeweg leren wat werkt. Uiteindelijk breekt er een fase aan waarin er daadwerkelijk gehandhaafd gaat worden op het nieuwe wettelijke kader. Het tempo zal per school verschillen. Uitgangspunt is dat het proces in drie grote (elkaar overlappende) fases gaat verlopen: **samen verkennen, samen leren door te doen, samen verduurzamen.**

Hierna meer over die drie fases. Eerst een algemene opmerking. **Niemand hoeft af te wachten.** Veel voorbereidingen kunnen nu starten of zijn zelfs al gestart. Scholen zijn aan zet en maken nu en straks zelf de keuze hoe ze de kerndoelen gaan invoeren in de onderwijspraktijk.

Hoe zien de fases er in grote lijnen uit? ‘Samen verkennen’ gaat om een brede strategie gericht op communicatie en gezamenlijke betekenisverlening, waarbij alle scholen en leraren bereikt worden. Op alle plekken in het systeem wordt samen verkend wat de vernieuwing betekent. ‘Samen leren door doen’ betreft een fase waarin daadwerkelijk door iedereen met de vernieuwing wordt gewerkt, maar waarin men ook nog aan het zoeken is en aan het leren is hoe dit het beste kan voor elke specifieke school. ‘Samen verduurzamen’ is de fase waarin leerresultaten verwacht kunnen worden en ook vooruitgekeken moet worden naar de komende herijking.

1. Samen verkennen: een duidelijk verhaal neerzetten (kan per direct starten)

Fase 1 is: **investeer in een gezamenlijke narratief (@SLO i.s.m. partners)**. Wat is het verhaal en hoe zorgen we ervoor dat iedereen dat echt internaliseert? Dus in beeld brengen welke beweging en betekenis het geheel van de set kerndoelen beoogt. Dit narratief bevat in elk geval het volgende: zet **langdurig** in op speciale aandacht voor het curriculum als geheel, met als doel om de onderwijskwaliteit structureel op een hoger plan te brengen (**@alle actoren**). Basisvaardigheden zijn hier onderdeel van.

Het is belangrijk dat de totale keten dit verhaal omarmt, zodat een gezamenlijke beweging tot stand komt. Vervolgens moet er op alle plekken in het systeem ruimte te zijn voor gezamenlijke betekenisgeving aan dat verhaal, zoals ook de wetenschappelijke literatuur onderstreept. Benadruk in dat verhaal dat we een nieuw curriculum invoeren dat ambitieus en betekenisvol is en dat dit nieuwe curriculum **op termijn voor beter onderwijs kan zorgen**. Zo zorgen we ervoor dat de kerndoelen niet technisch (zoek-ervang) in het veld gaan landen, maar als onderdeel van een ambitieus verhaal: samen beter onderwijs maken. De kerndoelen krijgen betekenis als ze merkbaar verschil in de klas gaan maken. Zoiets gaat niet in één grote beweging goed (*big bang*), maar komt tot stand in kleine stappen; daar heeft iedereen tijd voor nodig. Zeker ook omdat er sprake is van een flink aantal **afhankelijkheden met andere factoren**.

Scholen gaan pas aan de slag als ze de bedoeling kennen én als er duidelijkheid is over (de planning van) het invoeringstraject (**@OCW**). Niet alle scholen zijn er al van doordrongen dat ze iets moeten gaan doen. **Activeer scholen om aan de slag te gaan (@OCW)**. Zorg ervoor dat ze weten wat er aan komt, hoeveel tijd ze hebben om aan de doelen te voldoen, en dat ze tools krijgen om er mee aan de slag te gaan.

2. Samen leren door te doen: aan de slag met kerndoelen (kan direct starten)

In fase 2 gaan alle partijen **aan de slag** met de kerndoelen. In de eerste plaats natuurlijk de scholen en iedere school doet dat op zijn eigen manier. Scholen ontwikkelen een schoolcurriculum en maken daarin eigen keuzes: ze gaan zelf aan de slag met de aanpassing van het curriculum en ontwikkelen zelf leermaterialen en/of schaffen methodes aan die voldoen aan de nieuwe kerndoelen. Voor veel scholen fungeren de methodes als een manier om zekerheid in te bouwen.

Het is niet alleen belangrijk dat leraren beschikking hebben over geactualiseerde lesmethoden, maar ook dat er ruimte is voor curriculumontwikkeling op school. Beide zijn nodig.

Niet alleen scholen gaan aan de slag met kerndoelen. Ook alle andere partijen in de onderwijsketen verwerken de kerndoelen in hun processen en producten. De kerndoelen dragen maximaal bij aan de onderwijskwaliteit wanneer iedereen de kerndoelen als hefboom voor kwaliteit gaat gebruiken. Een snelle implementatie draagt het gevaar in zich van een te oppervlakkige invoering. Voor een optimale invoering is tijd nodig en de ruimte om stap voor stap aan verbeteringen te werken. Bedenk daarbij: het echte resultaat ontstaat bij de leraar in het onderwijsproces, mits de prikkels in het systeem hiertoe stimuleren.

Lesmethodes:

- Maak in eerste instantie tempo met de methodes, omdat die voor veel scholen voor zekerheid zorgen. Zorg dat de **methodes snel een eerste aanpassing (@uitgevers)** krijgen die in lijn is met de nieuwe kerndoelen (directe facilitering van de leraar). Maak goede afspraken over de diepgang van die eerste aanpassing en maak gelijk helder dat de methodes in de komende jaren steeds beter gaan aansluiten op de nieuwe kerndoelen. Deze manier van werken kent ook risico's, omdat scholen immers vaak maar één keer in een nieuwe methode investeren. Dit vraagt om een verandering van het gebruiksmodel van uitgevers.
- Zorg ervoor dat scholen inzicht krijgen in de kwaliteit van methodes en de mate waarin deze *evidence informed* zijn vormgegeven. Veel stakeholders en ook de uitgeversbranche zelf vragen om **kwaliteitscriteria en/of richtlijnen voor lesmethodes**. Sturing hierop lijkt voor iedereen wenselijk.
- Schenk aandacht aan de bijzondere positie van burgerschap en digitale geletterdheid. Die worden verkaveld in methodes en zonder richtlijnen levert dat overlap en 'gaten' op in het programma van de school.
- Neem de kwaliteit van open leermiddelen mee in de aanpak. Leraren zijn daar zowel de maker als de gebruiker en dat geeft mogelijkheden voor het ontwikkelen van curriculumbewustzijn.

Ruimte voor curriculumontwikkeling op school:

- Neem de tijd voor het doel op de langere termijn: een goed schoolcurriculum. Benader **curriculumontwikkeling als proces**: implementeren van nieuwe doelen betekent een ontwikkelproces op de school (facilitering van het hele team). Er moet invulling gegeven worden aan de doelen op een manier die past bij de school, de populatie en het team in de school. In het geval van burgerschap en digitale geletterdheid, die in meerdere vakken ingebed worden, kan dat een complex proces zijn. Dit vergt voldoende tijd en middelen.
- **Werk in een cyclisch proces**. Nieuw onderwijs wordt gaandeweg meer verankerd, passend gemaakt en verdiept. De eerste implementatie vereist evaluatie en bijstelling. Daarna volgt de tweede implementatie, dan de derde, etc. Als dit steeds met dezelfde energie gebeurt, leidt dat na enige tijd tot een optimale implementatie binnen de context van iedere specifieke school.
- Werk in netwerken rond de school. Stimuleer het leren in het implementatieproces door middel van **kleinschalige proeftuinen/ PLG's waar diverse actoren in participeren, waaronder leraren, opleiders en wetenschappers**, zodat *evidence informed*-toepassingen, zoals lesmateriaal, ontwikkeld kunnen worden. Deze proeftuinen voor co-creatie bieden voorbeeldmaterialen van hoge kwaliteit, die verder in het systeem verspreid kunnen worden. Scholen nemen zelf de regie in deze netwerken.
- **Benut de specialisten op de school**. Taal- en rekencoördinatoren zijn enthousiaste leraren met veel kennis en expertise, die zijn verbonden via een netwerk. Ze hebben zich in grote aantallen aangemeld voor de fase van beproeven van de kerndoelen en zien het als hun taak om de vernieuwing te verspreiden op de school. Geef deze specialisten alle ruimte en ondersteun hen waar nodig. Ook op andere leergebieden in het po zullen wellicht specialisten zijn of ontstaan. Denk bijvoorbeeld aan burgerschap, digitale geletterdheid, Engels, kunst en cultuur en bewegen en sport, of meer generieke curriculum- of kwaliteitscoördinatoren. Deze specialisten zijn belangrijke actoren en mogelijke *change agents* in de school die benut moeten/kunnen worden.

Professionalisering:

- **Creëer een aanbod voor grootschalige professionalisering.** De nieuwe kerndoelen krijgen een plek in het dagelijks handelen van ruim 200.000 leraren. Idealiter krijgt professionalisering vorm in professionele leergemeenschappen (PLG's) en kleinschalige proeftuinen, van waaruit de resultaten worden vertaald en opgeschaald naar toepassingen voor het brede onderwijsveld. Maar de omvang van de beroepsgroep maakt dat het inzetten op verschillende modaliteiten van professionalisering noodzakelijk is. Niet alle 200.000 leraren kunnen een plek krijgen in een PLG. Te denken valt aan een combinatie van laagdrempelige, online introductiemodules (op basis van informatie van @SLO), aangevuld met korte cursussen/trainingen per vakgebied (**@opleiders, @onderwijsadvies bureaus, @vakverenigingen, @PO-Raad en VO-Raad, @bonden**). Voor aankomende docenten is het van belang dat er in hun initiële opleiding aandacht wordt besteed aan de nieuwe kerndoelen in combinatie met curriculumbewust handelen. De nieuwe (elementen in de) kerndoelen vereisen nieuwe vakinhoudelijke, vakdidactische en pedagogisch-didactische kennis en handelen. Zie toe op de kwaliteit van het professionaliseringsaanbod.
- Zorg ervoor dat alle leraren tijd krijgen voor deze professionalisering. Dit is geen gemakkelijke opgave in tijden van lerarentekorten. Laat **@scholen** zelf een plan/keuzes maken voor de professionalisering en de juiste timing. Creëer een helder aanbod (**@opleidingen/academies**) van gezamenlijke oplossingen die leiden tot ruimte voor leraren om deel te nemen aan professionalisering. Zadel de leraren niet op met het regelen van eigen vervanging. *Schaarste schuurt* (Onderwijsraad, 2023) beschrijft scenario's om met tekorten om te gaan. In die lijn moet ook samen nagedacht worden over het creëren van ruimte voor grootschalige professionalisering.
- Leg de verbinding met de **Nationale Aanpak Professionalisering van Leraren** (pijler 3 - co-creatie in regionale netwerken).
- **Geef vakverenigingen een rol in de netwerken.** Vakverenigingen zijn belangrijk voor het uitdragen van de bedoeling achter de kerndoelen van ieder leergebied. Ze hebben meegedacht in de totstandkoming en zijn nu al de ambassadeurs van de nieuwe kerndoelen vanuit de inhoud.
- Onderzoek of de lerarenopleidingen en de academies op de scholen als vliegwiel kunnen dienen. Gebruik **de partnerschappen SO&P** (50% van de scholen doet al mee) en laat studenten grenzen verleggen op nieuwe onderdelen van het curriculum (vakinhoudelijk, vakdidactisch) en in het curriculumbewustzijn door presentaties te geven en praktijkonderzoeken te doen.
- In mei 2024 wordt het Beroepsbeeld Leraar gepresenteerd (beroepsbeeldleraar.nl). Verken hoe dit beroepsbeeld past bij de voorgestelde aanpakken voor professionalisering.

Onderzoek:

- Curriculum moet een belangrijk onderzoeksthema worden dat bijvoorbeeld door NRO wordt gecoördineerd. Op die manier kan vanuit wetenschappelijk perspectief de kennis over curriculum, de nieuwe doelen en implementatieprocessen worden verzameld en uitgebreid.
- Kleinschalig verdiepend onderzoek kan helpen om inzichten over goed werkende praktijken te ontwikkelen, te verzamelen en te delen. PLG's waarin verschillende actoren participeren zijn een mogelijke vorm. Onderzoek naar deze nieuwe curriculaire uitdagingen via professionele leergemeenschappen moet worden geagendeerd. De onderzoeksagenda vakdidactiek geeft daarin al een goede voorzet, want daar staat curriculum als thema prominent in. Zet de onderzoeksagenda vakdidactiek (NRO) uit in een call (@NRO).

Toezicht:

- Neem **toetsing en toezicht** nadrukkelijk mee in deze aanpak. Laat toetsenmakers (@Cito en CvTE) en curriculumexperts (@SLO) samenwerken aan een goede afstemming tussen toetsing en curriculum. Dit vereist een proeftuin waarin nieuwe manieren van toetsen kunnen worden uitgeprobeerd, met betere aansluiting tussen de kerndoelen en landelijke toetsen als uiteindelijke doel.

Financiering:

- Financier scholen voor deze aanpak (@OCW) zodat scholen en leraren daadwerkelijk tijd en ruimte ervaren voor de invoering van de geactualiseerde kerndoelen in het onderwijs.
- Richt de financiering vooral op ontwikkeltijd en professionalisering.
- Dit is een kwestie van lange adem en alle stakeholders vragen om beleid voor de lange termijn en met structurele financiering.

3. Samen verduurzamen: monitoring en leerresultaten

In fase 3 wordt zichtbaar hoe **kerndoelen tot beter onderwijs leiden**. De ambitie is dat op termijn (vijf jaar en verder) de potentie van de kerndoelen wordt benut in de vorm van **meetbare en merkbare betere leerresultaten**. Houd rekening met een langdurig proces waarin monitoring en evaluatie op verschillende niveaus een grote rol spelen. Luister daarbij voortdurend naar de stem van de leerling en de leraar en beschouw dat ook als input voor periodieke herijking.

Pas ervoor op om **te vroeg een te grote nadruk op snel meetbare leerresultaten bij leerlingen (@Inspectie)** te leggen. Dat zorgt voor een vertekend beeld en vormt dan de basis voor ongefundeerde uitspraken. Het funderend onderwijs duurt 12 tot 14 jaar; dat is dus ook de periode die minimaal nodig is om één lichting te laten profiteren van de hele vernieuwing. Pas dan zal de impact optimaal kunnen zijn.

Monitor op de kortere, middellange en langere termijn vooral de volgende vier zaken:

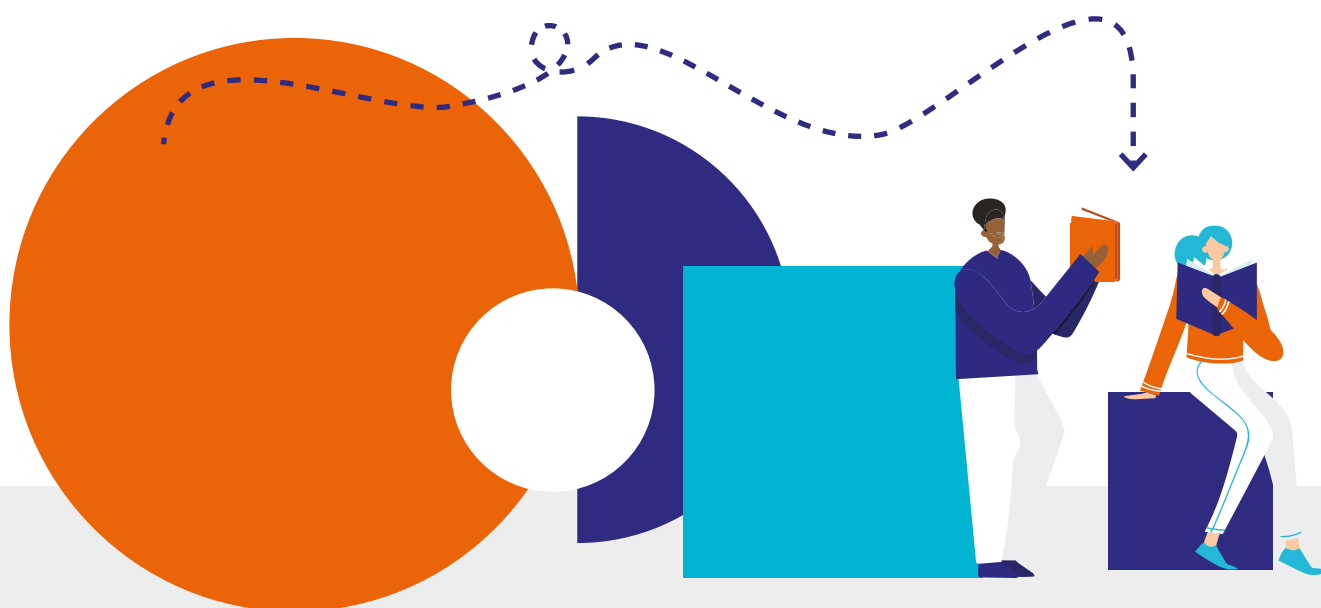
- *(Korte termijn)* **Op schoolniveau: of iedereen al begonnen is.** Doe dat in de eerste fase vooral met zelfevaluaties. Scholen toetsen zelf hoever ze zijn aan de hand van hun eigen doelstellingen (vastgelegd in het schoolplan).
- *(Korte termijn)* **Op praktisch niveau:** met slimme 'direct feedback-metertjes' op de vraag of onderdelen van de kerndoelen ook echt doen wat ze moeten doen (@scholen i.s.m. SLO en de wetenschap). Zorg ervoor dat de behaalde successen worden gedeeld met andere scholen.
- *(Korte termijn)* **Per leergebied:** of gekozen oplossingen werken. Komen de nieuwe curriculaire inhoud tot hun recht in alle leergebieden? Hoe landen de twee 'nieuwe leergebieden in het curriculum? Slagen docenten/secties of clusters van secties in hun aanpak voor hun vak en de vakoverstijgende doelen? Ontdekken we welke toetsvorm docenten/scholen geschikt vinden? Etcetera.
- *(Lange termijn)* **Op stelselniveau:** of de kerndoelen als geheel doen wat ze moeten doen (bij de **evaluatie van de wet**).

6.2 De rol van OCW: samenwerking en regie

Afstemmen tussen partijen

Zorg voor goede afstemming tussen de partijen wat betreft planning en inhoud. Zorg ervoor dat de meest relevante thema's (methodes, toetsen, toezicht, curriculumontwikkeling, opleiding, professionalisering) in samenhang besproken worden in de bestaande overleggen. Vang op die tafels op wat er in netwerken rond de scholen is bedacht en zet dat om in helder beleid voor het hele veld. Breng de verschillende overlegtafels samen op een jaarlijkse overkoepelende conferentie voor beter onderwijs.

- In de keten werken **naast publieke ook private partijen** (toetsenmakers, methodemakers en adviesbureaus), mede omdat de door de overheid gefinancierde hulp voor scholen (schoolbegeleidingsdiensten) niet meer bestaat. Zonder overheidssturing gaat de markt het grotendeels zelfstandig bepalen en/of te weinig gericht aan de slag en dat is in beide gevallen niet goed. Zorg voor regie vanuit de overheid op deze activiteiten en vergroot zo de voorspelbaarheid voor scholen. Help scholen om zelf keuzes te maken – dat is het belangrijkste punt.
- Veel stakeholders en ook de branche van onderwijsondersteuners zelf vragen om **kwaliteitscriteria voor onderwijsondersteuning**. Hoe kunnen scholen inzicht krijgen in de kwaliteit van de ondersteuning die zij vragen? Centrale sturing hierop lijkt wenselijk.
- **Regie op de implementatie (@OCW)**. Het is goed dat er al veel gebeurt en dat alle partijen al proactief werken aan de implementatie. Maar dat gaat niet vanzelf goed. Naast de activiteiten door alle partners en door OCW op diverse lijnen, is afstemming in het geheel nodig. Alle stakeholders vragen om regie op het geheel. Beleg deze regie ergens.
- **Zorg voor een heldere (gemeenschappelijke) tijdlijn**. Deze tijdlijn ontbreekt nu nog in dit advies; er staan nu alleen indicaties voor timing in. Het belangrijkste is dat alle partijen zo goed mogelijk onderling afstemmen en samenwerken ten behoeve van de implementatie. Een gemeenschappelijke tijdlijn kan hierbij helpen.

Helder wetgevingstraject

De kerndoelen worden in de wet vastgelegd in een veranderende politieke context. Het is afwachten hoe een nieuw kabinet eruit gaat zien, welk onderwijsbeleid het gaat voeren en binnen welke financiële kaders dat beleid tot uitvoering gaat komen. Geef binnen die veranderende context zoveel mogelijk **helderheid over het wetgevingstraject (@OCW)**. Als samenhang zo belangrijk is, dan lijkt het voor de hand te liggen om alle kerndoelen juist op één moment in te gaan voeren. De kans is groot dat dit niet gaat gebeuren, vanwege het feit dat er in drie tranches aan kerndoelen is gewerkt. Daar zijn vragen over. Wat betekent dat voor de implementatie? Komt er alsnog één moment waarop de kerndoelen een wettelijke status krijgen? En zo niet, hoe moeten scholen dan omgaan met het gegeven dat we de kerndoelen in drie shifts het onderwijs in brengen?

- **Zorg snel voor duidelijkheid m.b.t. het (proces om te komen tot het) referentiekader voor taal en rekenen (@SLO) in de vorm van een advies aan OCW.** Zolang de referentiekaders een rol spelen bij het toezicht (beoordeling aan de achterkant van het onderwijs) zal de aandacht van schoolbesturen (en daarmee leraren en methodemakers) eerder daarnaar uitgaan dan naar de invoering van een nieuw curriculum (voorkant van het onderwijs). Een zo kort mogelijke periode waarin de nieuwe kerndoelen naast de oude referentiekaders bestaan, zal ten goede komen aan de implementatie. Snelle helderheid over de referentiekaders voorkomt een 'wachtstand' in de sector en het toezicht en bevordert de broodnodige kwaliteitsimpuls. Maak daarom het onderwijsveld duidelijk hoe hier binnen afzienbare tijd helderheid over wordt gecreëerd.
- **Geef tijd (@OCW).** Houd rekening met het lerarentekort en het schoolleiderstekort. Dat zorgt voor te weinig handen om de implementatie uit te voeren. De implementatie vraagt dus om tijd. Te kort tijd nemen hiervoor mondt uit in een slechte implementatie, omdat er dan geen ruimte is om te leren en te experimenteren. Advies aan OCW: hanteer een geruime tijd voor 'samen leren door te doen'. Uit de wetenschappelijke inzichten (zie kader in paragraaf 2) volgt een doorlooptijd van minimaal tien jaar. De gesprekspartners denken dat we vijf tot tien jaar nodig hebben om echt effect in het onderwijs te bewerkstelligen. Nederland beoogt een tien-jaar-cyclus tot de volgende herijking (zie kader paragraaf 6.3). Het ligt voor de hand om die tien jaar als uitgangspunt te nemen. Als de kerndoelen in concept klaar zijn, is er ongeveer drie jaar ontwikkeltijd besteed. Hanteer voor de invoering van de kerndoelen in het onderwijs minimaal de resterende periode van zeven jaar vanaf eind 2024. De eerste vijf jaar is dan ontwikkeltijd, in de laatste twee jaar verschuift de focus naar concreet resultaat. Dat vraagt ook om terughoudendheid van de politiek. Zodra de nieuwe kerndoelen zijn vastgesteld, zijn de scholen voorzien van een heldere opdracht. Geef vervolgens dan ook de tijd aan de scholen om hier goed onderwijs van te maken, zonder hen te belasten met nieuwe wensen en aanpassingen van het curriculum.
- **Evalueer deze aanpak (@OCW)** jaarlijks en stel de aanpak bij op basis van behaalde resultaten. Gebruik de opbrengsten gelijk ook als input voor de volgende herijking van de kerndoelen. Stop pas met de implementatie van deze kerndoelen als de nieuwe kerndoelen in concept klaar zijn.
- **Neem tot slot de bovenbouw mee in de aanpak (@OCW).** De kerndoelen staan niet op zichzelf. Er zijn ook nieuwe examenprogramma's en innovatie in de examens onderweg. Een docent in de onderbouw van het vo stemt idealiter af op wat er nodig is in de bovenbouw. Omdat kerndoelen en eindexamenprogramma's in onderlinge afstemming ontwikkeld zijn, is de verwachting dat ze elkaar zullen versterken.

6.3 De rol van SLO: expertise en verbinding

SLO is in eerste instantie vooral verantwoordelijk voor de oplevering van de kerndoelen van de verschillende leergebieden. SLO denkt dat implementatie om nauwe samenwerking vraagt tussen alle partijen in de onderwijsketen. Iedere partij heeft specifieke eigen expertise en zal zich (terecht) een autoriteit voelen op het gebied van die expertise. Dat onderschrijven de partijen zelf ook.

De neiging voor al die organisaties om eerst het eigen taakgebied op orde te hebben voor de implementatie, zal groot zijn. Alleen ga je sneller, samen kom je verder. Hoe kunnen we via samenwerking zorgen voor gedeeld eigenaarschap en een gevoel dat we ‘samen de juiste richting opgaan’? Daar wil SLO graag een rol in spelen, die zij langs verschillende lijnen kan vormgeven.

- **Helderheid over doelen creëren:** er zijn straks drie soorten doelen (aanbod, ervaring en beheersing) en mogelijk ook nog een referentiekader. Daarnaast maakt SLO leerlijnen. Hoe verhouden al die dingen zich tot elkaar? Zet in één keer een goed verhaal neer zodat leraren en scholen begrijpen hoe dit (technisch) in elkaar zit. Maak ook de **samenhang zichtbaar voor scholen**. Een leergebied is iets anders dan een schoolvak. Scholen hoeven niet alle vakken aan te passen en gelijk te schakelen met de leergebieden die SLO hanteert. Integendeel: het idee van de kerndoelen is juist dat ze in meerdere vakken terecht gaan komen.
- Initiatief nemen om te investeren **in een gezamenlijk narratief over de wijze waarop we met kerndoelen tot beter onderwijs komen**. Deel het idee van ‘kerndoelen als hefboom voor kwaliteit’ breed en start daar al mee voordat de kerndoelen in de wet staan. Scholen zullen enorm veel tijd winnen als ze de bedoeling achter (het geheel van) de kerndoelen kennen (en aan leraren uit kunnen leggen) op de dag dat deze in de Staatscourant worden gepubliceerd. De curriculumexperts en de leden van het ontwikkelteam kennen het onderliggende verhaal bij de kerndoelen en de specifieke kernboodschappen per leergebied. Zet hen in als ambassadeurs om hierover te vertellen. Er moet over de bedoeling gedurende lange tijd zoveel mogelijk verteld worden, zodat een en ander gaat het land in. Dit kan gecombineerd worden met het ophalen van ervaringen met het werken met de kerndoelen en afgeleide leerlijnen. Leraren, schoolleiders en leerlingen kunnen op deze manier feedback geven; zo ontstaat tweerichtingsverkeer en mogelijke input voor de onderhoudskalender en de periodieke herijking.
- SLO werkt aan niet-wettelijke uitwerkingen van de kerndoelen: **leerlijnen, voorbeeldmateriaal en handreikingen** voor scholen. Op dit moment doet SLO dat grotendeels zelf, met een beetje hulp vanuit de scholen. De voorbeeldmaterialen worden sterker als SLO dat **veel meer in samenwerking gaat doen met het onderwijsveld zelf**. In de ontwikkelteams werkt SLO samen met het veld: de scholen en de opleidingen. Daar kan SLO in een andere variant mee verder gaan. SLO kan **een flinke stap naar voren** zetten door nog intensiever te gaan opereren in de netwerken rond scholen en daarin de expertrol pakken.
- **Een toegankelijk digitaal landelijk curriculumplatform**. Er moet een flinke investering gaan plaatsvinden om de kerndoelen en leerlijnen toegankelijk te maken voor de gebruikers. Dat vraagt om een goed doordachte aanpak met een vernieuwd digitaal platform. *Leerplan in beeld* is een goedwerkende tool die als vertrekpunt kan dienen. De nieuwe doelen worden op zo’n manier ontsloten dat scholen in één keer kunnen zien waar ze aan moeten voldoen en waar de ruimte zit. SLO kan dat ontwikkelen vanuit het gezichtspunt van de gebruiker van de informatie: de scholen! Zo ontstaat er een plek (één informatiepunt) waar het curriculum toegankelijk is en er bovendien ondersteuning wordt gegeven aan het proces van curriculumontwikkeling op school.
- SLO kan een bijdrage leveren aan meer **kwaliteit én balans in de methodes**. De leerlijnen, handreikingen en voorbeeldmaterialen die SLO ontwikkelt in het verlengde van de nieuwe kerndoelen (vanuit haar expertrol) vormen hiervoor een goed vertrekpunt.

- Monitoring van en onderzoek naar het curriculum is en blijft een taak van SLO en het recent door SLO en de Universiteit van Amsterdam opgerichte Research Centre for Curriculum Studies (RCCS). Met de nieuwe kerndoelen doet zich een nieuwe situatie voor, waarbij SLO op verschillende manieren kan volgen of en onderzoek kan doen naar hoe de nieuwe kerndoelen hun weg vinden naar de leerling.
- SLO werkt aan een systeem van **periodieke herijking van het curriculum**. De huidige set kerndoelen is een stuk actueler en concreter dan de set uit 2006, maar we gaan ervan uit dat het veld tegen allerlei zaken aan gaat lopen en wensen gaat uiten voor volgende stappen. Dit zal op termijn zeker tot nieuwe aanpassingen in het curriculum leiden (zie toelichting in kader).

In deze aanpak ontsluit SLO zijn expertise voor het onderwijsveld – van leraar tot minister – en draagt bij aan de verbinding tussen alle betrokken partijen.

Periodieke herijking van het curriculum

Om ervoor te zorgen dat we de goede praktijken uit de actualisatie een solide, vaste plek geven in het onderhoud van het curriculum in de toekomst, richt SLO, in samenwerking met OCW, een systeem van periodieke herijking van het curriculum in. Zo krijgen we een goed antwoord op de vraag: hoe ziet het toekomstige curriculumonderhoud er in Nederland uit?

Dit systeem van periodieke herijking bestaat uit de volgende onderdelen:

Onderhoudskalender

De onderhoudskalender laat tot 2040 zien wanneer welk vak of leergebied aan de beurt is voor evaluatie en bijstelling. Hierin wordt nu nog alleen het onderhoud aan de kerndoelen beschreven, eind 2024 wordt ook de bovenbouw toegevoegd. Deze onderhoudskalender kent een cyclus van tien jaar, waarbij de huidige actualisatie het eerste stuk van de onderhoudskalender is.

De Onderwijsraad adviseert eens in de tien jaar over maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen die een plek moeten krijgen in het curriculum. SLO voert het daadwerkelijke onderhoud aan de vakken en leergebieden uit door de kerndoelen en eindexamenprogramma's bij te stellen (wettelijk instrumentarium) en daarnaast leerlijnen, handreikingen en voorbeeldmateriaal te maken (niet-wettelijk instrumentarium).

Loket

Het loket curriculumsignalen weegt alle claims op aims die op het curriculum afkomen en adviseert of deze inhoud wel of niet een plek moet krijgen in het periodieke onderhoud aan de vakken/leergebieden, zoals voorzien in de onderhoudskalender.

Verkennen adviserend proces

In de komende periode wordt verkend op welke wijze de weging van het loket en curriculaire zaken die het stelsel raken van een onafhankelijk advies kunnen worden voorzien.

Tot slot: vervolgstappen

Het voorliggende advies betreft een advies op hoofdlijnen. Dat is een bewuste keuze. Goede samenwerking is de belangrijkste succesfactor voor het vervolg en daarbij is het van groot belang om de concretisering van de hoofdlijnen samen uit te werken. Pak de operationalisering in de vervolgfase op met de ketenpartners. Zorg dat een aantal agenda's verder wordt uitwerkt. Doe dat zoveel mogelijk in bestaande gremia en koppel de vervolgactiviteiten waar mogelijk aan al lopende initiatieven. Per punt zijn andere partnerorganisaties betrokken. Dankzij deze betrokkenheid bij het vervolg ontstaat veel betrokkenheid bij en enthousiasme voor een gezamenlijke aanpak.

Het gaat hierbij in ieder geval om:

- Uitwerking van een goed narratief voor de scholen
- Concretisering faseringsscenario's voor invoering van de kerndoelen
- Heldere financiering gericht op tijd en ruimte voor scholen
- Kwaliteitsaspecten voor methodes/leermiddelen
- Kwaliteitscriteria educatieve ondersteuningsstructuur
- Verdere uitwerking van netwerken rondom scholen
- Scenario's voor het afstemmen van toetsing en curriculum
- Heldere uitgangspunten voor toezicht in relatie tot kerndoelen
- Indicatoren voor monitoring

/ Referenties

Ball, S., Maguire, M., & Braun, A. (2012). *How schools do policy. Policy enactments in secondary schools.* Routledge.

Cijvat, I., & Snoek, M. (2023). *Minder uren, betere lessen? Hoe kan er meer ontwikkelruimte komen voor leraren? Inzichten uit een podcastreeks.* COE urban education/Hogeschool van Amsterdam.
<https://www.hva.nl/binaries/content/assets/subsites/urban-education/projecten/eindrapport-minder-uren-betere-lessen-def.pdf?1692707851630>

Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen (2008). *Tijd voor Onderwijs. Eindrapport.* Sdu. Brief van de commissie Parlementair onderzoek Onderwijsvernieuwingen ter aanbieding van het rapport 'Tijd voor Onderwijs' - Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen - Parlementaire monitor.

Cong-Lem, N. (2021). *Teacher agency: A systematic review of international literature. Issues in Educational Research, 31(3), 718-738.*

Fullan, M. (2016). *The new meaning of educational change (5e editie).* Teachers College Press.

Gouëdard, P. Pont, B., Hyttinen, S., & Huang, P. (2020). *Curriculum reform: a literature review to support effective implementation.* OECD.
<https://doi.org/10.1787/efe8a48c-en>

Hooge, E. (2023). *Balans in beleid en bestuur.* Keynote-sessie ORD.

Humes, W., & Priestley, M. (2021). *Curriculum reform in Scottish education. Discourse, narrative and enactment.* In: **M. Priestley, D. Alvunger, S. Philippou, & T. Soini (2021).** *Curriculum making in Europe: policy and practice within and across diverse contexts.* (pp. 175-198). Emerald.

Inspectie van het Onderwijs (2023). *De staat van het onderwijs 2023.* Ministerie van OCW.
<https://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/onderwijsinspectie/documenten/rapporten/2023/05/10/rapport-de-staat-van-het-onderwijs-2023/Staat+van+het+Onderwijs+2023.pdf>

Krijgsman, C., Snoek, M., Abels, S., Dekkers, M., van Gemert, M. & Thurlings, M. (2022). *Duurzame innovaties in het onderwijs: Een systematische literatuurreview. De invloed van (gespreid) leiderschap en de samenhang met contextuele, relationele en individuele condities.* Technische Universiteit Eindhoven.
[Krijgsman-et-al.-2022_NRO_Main_document.pdf](https://www.nro.nl/main/document/Krijgsman-et-al.-2022_NRO_Main_document.pdf)

März, V., Gaikhorst, L., Mioch, R., Weijers, D., & Geijsel, F. P. (2017). *Van acties naar interacties. Een overzichtsstudie naar de rol van professionele netwerken bij duurzame onderwijsvernieuwing.* RICDE, Universiteit van Amsterdam/NSO-CNA Leiderschapsacademie. [Microsoft Word - Rol professionele netwerken bij duurzaam vernieuwen - Marz Gaikhorst Mioch Weijers Geijsel - Eindrapport.docx \(nro.nl\)](#)

Meelissen, M. R. M., Maassen, N. A. M., Gubbels, J., van Langen, A. M. L., Valk, J., Dood, C., Derks, I., In 't Zandt, M., & Wolbers, M. (2023). *Resultaten PISA-2022 in vogelvucht.* Universiteit Twente.
<https://doi.org/10.3990/1.9789036559461>

Nieveen, N. & Folmer, E. (2013). *Formative evaluation in educational design research.* In: T. Plomp & N. Nieveen (Eds) *Educational design research* (pp. 152-169). SLO.

Nieveen, N., McKenney, S., Visscher, A., Spiele, S., Wakamiya, R., Frissen, J. (2022). *Perspectives on curriculum change. An overview study to provide insights for the Dutch context.* Universiteit Twente. [Perspectives on Curriculum Change_0.pdf \(nro.nl\)](#)

Onderwijsraad (2022). *Taal en rekenen in het vizier.*
<https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2022/11/3/taal-en-rekenen-in-het-vizier>

Priestley, M., Biesta, G.J.J. & Robinson, S. (2015). *Teacher Agency: An Ecological Approach.* London: Bloomsbury Academic.

SLO, (in voorbereiding). *Rapportage data-analyse conceptkerndoelen Nederlands en rekenen-wiskunde.*
SLO

Sol, Y (2022). *Naar doordacht en doelgericht gebruik van educatieve curriculummaterialen (intern verslag van een literatuurstudie).* SLO.

Van den Akker, J. (2018). *Bridging curriculum design and implementation.* OECD.
[Bridging curriculum redesign and implementation.pdf \(oecd.org\)](#)

Voogt, J., & Nieveen, N. (2017). *Education 2030 - Curriculum analysis: Literature review on managing time lag and technology in education.* OECD.
[Curriculum_analysis_Literature_review_on_managing_time_lag_and_technology_in_education.pdf \(oecd.org\)](#)

Voogt, J., Pieters, J. & Handelzalts, A. (2016). *Teacher collaboration in curriculum design teams: effects, mechanisms, and conditions.* *Educational Research and Evaluation*, 22(3-4), 121-140.
<http://dx.doi.org/10.1080/13803611.2016.1247725>

SLO heeft een unieke focus: de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. Het curriculum is een belangrijk fundament voor goed onderwijs. Om leerlingen voor te bereiden op hun toekomst zetten wij onze kennis en ervaring in voor een doordacht curriculum. We baseren ons hierbij op maatschappelijke ontwikkelingen en wetenschappelijke inzichten. Dit doen we in opdracht van OCW en we doen het niet alleen: samen met leraren, schoolleiders en andere partners dragen we bij aan de kwaliteit van het onderwijs.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)